

درس نامه روش تحقیق

معطوف به رشته تفسیر و علوم قرآنی

دکتر سید عبدالله اصفهانی - دکتر محمد باقر

عضو هیات علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

دانشکده علوم قرآنی آمل

سرشناسه: اصفهانی، سید عبدالله، ۱۳۳۹-
عنوان و نام پدیدآور: درسنامه روش تحقیق معطوف به رشته تفسیر و علوم قرآنی / سید عبدالله اصفهانی، محمود ابوترابی
مشخصات نشر: تهران: دانشکده علوم قرآنی تهران از دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۱۹۶ص.

قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال ISBN: 978-600-91331-3-0

وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا
یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس
موضوع: ۱. تحقیق- روش شناسی؛ ۲. تفسیر- تحقیق- روش شناسی؛ ۳. قرآن- علوم قرآنی- روش شناسی
بنیاسه افزوده (شخص): ابوترابی، محمود
رده بندی کنگره: ۴۶۴/۳/۶۵۸ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۲ [001/42]

- نام کتاب: درسنامه روش تحقیق معطوف به رشته تفسیر و علوم قرآنی
- ناشر: دانشکده علوم قرآنی تهران از دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم
- مؤلفین: دکتر سید عبدالله اصفهانی، دکتر محمود ابوترابی
- نوبت چاپ: اول ۱۳۹۲
- چاپ: دژ
- تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
- قیمت: ۸۰۰۰ تومان
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۳۳۱-۳-۰

کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است
دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

فهرست منابع

۱۴		مقدمه
۱۴		آیات قرآن
۱۶		روایات
۱۸		پیشگفتار
۱۹		برخی خواهد ناکارآمدی پایان نامه ها
۲۱		درس اول کلیات
۲۲		هدف های آموزشی درس
۲۲		اهمیت و جایگاه پژوهش
۲۳		تعریف تحقیق
۲۴		تشریح ارکان شش گانه پژوهش در سه ماه چهارم
۲۴		۱. اطلاعات
۲۴		۲. پردازش
۲۴		۳. انتظام
۲۴		۴. تعلق و گستره ی خاص
۲۵		۵. هویت جمعی
۲۵		۶. نوآوری
۲۵		ضرورت تحقیق
۲۶		هدف تحقیق
۲۶		شرایط پژوهشگر
۲۷		گزیده مطالب
۲۸		پرسش
۲۹		درس دوم: انواع مطالعات علمی
۳۰		هدف های آموزشی درس
۳۰		درآمد
۳۰		۱. پژوهش اصیل

۳۰	۲. مطالعه باز پژوهانه
۳۱	۳. مطالعه توصیفی صرف یا «زمینه یابی»
۳۱	۴. مطالعه اطلاع رسانی
۳۲	۵. مطالعه مروری
۳۲	۶. مطالعه مروری فراگیر
۳۲	۷. تصحیح اثر دست نویس
۳۳	۸. تدوین متن آموزشی
۳۳	۹. ترجمه یک اثر
۳۳	جهت گیری پایان نامه های کارشناسی ارشد
۳۴	جهت گیری پایان نامه های کارشناسی ارشد و سطح سه حوزوی
۳۴	جهت گیری پایان نامه های رساله دکتری و سطح چهار حوزوی
۳۶	گزیده مطالب
۳۷	پرسش
۳۸	درس سوم: روش شناسی تحقیق - روش های تحقیق عام
۳۹	هدف های آموزشی درس
۳۹	درآمد
۳۹	تعریف روش
۳۹	اهمیت روش
۴۰	آیا هر کاری، روش می خواهد؟ (برای مطالعه)
۴۰	الگوی کلی روش ها، چگونه است؟ (برای مطالعه)
۴۱	«روش تحقیق» چیست؟
۴۱	انواع روش های تحقیق
۴۳	تعریف انواع روش های تحقیق عمومی
۴۳	۱. تحقیق بنیادی
۴۴	۲. تحقیق کاربردی
۴۴	۳. تحقیق کاربردی مسأله محور
۴۴	۴. تحقیق کاربردی توسعه ای
۴۴	۵. تحقیق تاریخی
۴۵	گزیده مطالب
۴۶	پرسش

درس چهارم: ادامه روش تحقیق عام؛ رهیافت‌ها، روش‌ها، فنون و ابزارهای.....	۴۷
هدف های آموزشی درس.....	۴۸
درآمد.....	۴۸
۱. روش تحقیق توصیفی.....	۴۸
۲. روش تحقیق تحلیلی (علیّی).....	۴۸
۳. روش تحقیق تجربی.....	۴۹
۴. روش تحقیق نیمه تجربی.....	۴۹
۵. تحقیق هم‌بستگی یا هم‌خوانی.....	۴۹
۶. تحقیق میدانی.....	۴۹
۷. تحقیق کتابخانه‌ای.....	۵۰
۸. تحقیق موردی.....	۵۰
۹. تحقیق تاریخی.....	۵۱
۱۰. تحقیق اکتشافی.....	۵۱
روی آورد یا رهیافت تحقیق.....	۵۲
روش.....	۵۲
نمونه‌هایی از «روش تحقیق».....	۵۲
ابزار و فنون تحقیق.....	۵۳
گزیده مطالب.....	۵۴
پرسش.....	۵۶
درس پنجم: اهمیت طرح تحقیق، عنوان تحقیق، کل واژه.....	۵۷
هدف های آموزشی درس.....	۵۸
درآمد.....	۵۸
مرحله اول: نوشتن «طرح تحقیق».....	۶۰
تعریف «طرح تحقیق».....	۶۱
اهمیت «طرح تحقیق».....	۶۱
نقش راهبردی «طرح تحقیق».....	۶۱
دو ابهام در تکمیل کاربرگ طرح تحقیق.....	۶۱
۱. فقدان استاندارد واحد در کاربرگ.....	۶۲
۲. پاسخ به یک پرسش.....	۶۲
استانداردهای «طرح تحقیق».....	۶۳
«عنوان» در طرح تحقیق.....	۶۳

۶۴	۱. مسیر به مسأله باشد
۶۴	۲. رسا و صریح باشد
۶۴	۳. درست ساخت باشد
۶۴	۴. کوتاه باشد
۶۵	۵. بدیع و نو باشد (نه تکراری)
۶۵	۶. جهت گیری پژوهشی داشته باشد
۶۵	کلیدواژه
۶۶	گزیده مطالب
۶۷	پرسش
۶۸	درس ششم: تعریف «موضوع» و شرح «مسأله تحقیق»
۶۹	هدف از آموختن این درس
۶۹	درآمد
۶۹	تعریف «موضوع» و «مسأله» تحقیق
۷۰	تنبع موضوع محور چیست؟
۷۰	یافتن مسأله تحقیق
۷۰	ویژگی های «مسأله تحقیق» چیست؟
۷۲	مسأله ای نظری و عملی چیست؟
۷۳	تبدیل مشکل به مسأله
۷۳	فنون تبدیل «مشکل» به «مسأله»
۷۳	۱. تجزیه مشکل به مسأله
۷۳	۲. توصیه های در تجزیه مسأله کلی به مسأله جزئی پژوهشی
۷۵	کشف مسأله تحقیق (= مسأله تحقیق چگونه انتخاب شود)
۷۶	تفاوت «مسأله» با «پرسش»
۷۶	تفاوت «مسأله» با «مبانی»
۷۷	ارتباط مسأله تحقیق با چه اموری است؟
۷۷	شناخت و تبیین «مسأله پژوهشی»
۷۸	بیان مسئله
۷۸	«مراحل تحقیق مسئله محور» بطور کلی و اجمالی
۸۰	گزیده مطالب
۸۲	پرسش
۸۳	درس هفتم: فرضیه تحقیق، پیشینه، روش، ضرورت تحقیق و دامنه آن.

۸۴	هدف های آموزشی درس
۸۴	درآمد
۸۴	تعریف فرضیه تحقیق
۸۵	فرآیند یا مراحل حل مسأله [یا مراحل تفکر] از دیدگاه منطقیان کدام اند؟
۸۵	کاربرد فرضیه
۸۶	فرضیه ی صحیح چگونه ایجاد می شود؟
۸۷	گونه از صحت و جامعیت «فرضیه» مطمئن شویم؟
۸۷	فرضیه تحقیق با «نظریه» تفاوت دارد
۸۸	پیشینه تحقیق
۹۰	روش تحقیق
۹۱	ضرورت تحقیق
۹۱	دامنه تحقیق
۹۲	مدیریت زمان
۹۳	نمونه ای از جدول مدیریت زمان تحقیق
۹۴	گزیده مطالب
۹۶	پرسش
۹۷	درس هشتم: «اعتبارسنجی» و «ورود اطلاعات در فرآیند تحقیق»
۹۸	هدف های آموزشی درس
۹۸	درآمد
۹۹	مرحله ی دوم: اجرای طرح تحقیق
۹۹	مهارت های روشی
۹۹	الف. مهارت نرم افزارانه
۹۹	ب. مهارت سخت افزارانه
۱۰۰	مرحله اول: تشکیل پرونده ی علمی
۱۰۰	مراحل پنج گانه تشکیل پرونده علمی
۱۰۰	مرحله فرعی اول: اعتبارسنجی منابع
۱۰۴	روش اعتباریابی کتاب ها
۱۰۶	مرحله فرعی دوم: ورود اطلاعات یا «داده های شایسته»
۱۰۹	گزیده مطالب
۱۱۱	پرسش

درس نهم: «شناسایی و اقتضای منابع تحقیق» و «تهیه منابع» و «چینش تاریخی

منابع» ۱۱۲

هدف های آموزشی درس ۱۱۳

درآمد ۱۱۳

مرحله فرعی سوم: شناسایی و استقصای منابع تحقیق ۱۱۳

رده بندی کنگره ۱۱۴

رده بندی دیویی ۱۱۶

کلید واژه ۱۱۸

مرحله فرعی چهارم: تهیه و در اختیار قرار گرفتن منابع ۱۱۹

مرحله فرعی پنجم: چینش تاریخی منابع ۱۱۹

گزیده منابع ۱۲۰

پرسش ۱۲۱

درس دهم: «فیش برداری و طبقه بندی اطلاعات» و «سنجش و پردازش ۱۲۲

هدف های آموزشی درس ۱۲۳

درآمد ۱۲۳

اجرای طرح تحقیق بر اساس مهارت های سلسله ای ۱۲۳

مرحله دوم: فیش برداری اطلاعات - طبقه بندی اطلاعات ۱۲۳

الف. فیش برداری (= ثبت اطلاعات) ۱۲۳

ب. طبقه بندی اطلاعات ۱۲۹

اصول طبقه بندی ۱۲۹

مرحله سوم: تجزیه و تحلیل و سنجش و پردازش، سنجش و پردازشها، ۱۳۰

نقد و ارزیابی مطالب جمع آوری شده ۱۳۱

روش نقد نظریه ها ۱۳۱

پردازش اطلاعات، محتاج دو گونه ابزار است ۱۳۱

اول) تدبیر در یادداشت ها ۱۳۲

دوم) نوشتن تحلیل ذهنی ۱۳۲

سوم) اصلاح، تکمیل و بازنویسی یادداشت ها ۱۳۴

گزیده مطالب ۱۳۵

پرسش ۱۳۸

درس یازدهم: اهمیت گزارش تحقیق و انواع آن، اجزای پایان نامه، ۱۳۹

۱۴۰	هدف های آموزشی درس
۱۴۰	درآمد
۱۴۰	اهمیت و شیوه نگارش پایان نامه و رساله
۱۴۰	گزارش پژوهش
۱۴۰	اهمیت «گزارش پژوهش»
۱۴۱	«انواع گزارش» در فرایند پژوهش
۱۴۲	تفاوت رساله با مقاله پژوهشی
۱۴۳	جزای رساله
۱۴۴	۱. عنوان فارسی
۱۴۷	۲. صفحه پیشینه
۱۴۷	۳- صفحه عنوان
۱۴۷	۴. صفحه فهرست
۱۴۷	۵-۱. صفحه تقدیر یا تشکر
۱۴۷	۶-۱. صفحه تقدیر تشکر
۱۴۸	۷-۱. صفحه تاییدیه
۱۴۸	۲. چکیده
۱۴۸	دو هدف مهم چکیده نویسی در پایان نامه ها و مقاله پژوهشی
۱۴۹	اصول و قواعد چکیده نویسی
۱۵۰	گزیده مطالب
۱۵۲	پرسش
۱۵۳	درس دوازدهم: فهرست نویسی، پیش گفتار، فصول پایان نامه خاتمه تحقیق
۱۵۴	هدف های آموزشی درس
۱۵۴	درآمد
۱۵۴	۳. فهرست ها
۱۵۵	۴. پیش گفتار
۱۵۵	۵. فصل کلیات (یا مقدمه)
۱۵۶	الف. کلیات تحقیق (یا ادبیات تحقیق)
۱۵۶	نتایج تحقیق
۱۵۶	ب. مفهوم شناسی
۱۵۷	۶. سایر فصول پایان نامه
۱۵۷	۷. خاتمه تحقیق (یا نتیجه)
۱۵۹	گزیده مطالب

۱۶۰	پرسش
۱۶۱	درس سیزدهم: ارجاع نویسی، پیوست ها، کتاب شناسی در پایان نامه
۱۶۲	هدف های آموزشی درس
۱۶۲	درآمد
۱۶۲	۸. ارجاع نویسی
۱۶۳	مصادف ارجاع نویسی
۱۶۳	شیوه ارجاع نویسی
۱۶۴	شیوه ارجاع باورقی
۱۶۴	نقل قوا مستقیم و غیرمستقیم
۱۶۵	۹. پیوست ها
۱۶۵	نمایه ها
۱۶۶	۱۰. فهرست منابع (یا کتاب شناسی)
۱۶۶	اصول و قواعد تهیه فهرست منابع
۱۶۹	گزیده مطالب
۱۷۱	پرسش ها
۱۷۲	درس چهاردهم: شیوه تدوین مقاله پژوهشی
۱۷۳	هدف های آموزشی درس
۱۷۳	درآمد
۱۷۳	تدوین مقاله پژوهشی
۱۷۴	عنوان مقاله پژوهشی
۱۷۴	نام پژوهشگر
۱۷۴	چکیده
۱۷۴	کلیدواژه
۱۷۴	بیان مسأله (یا مقدمه مقاله)
۱۷۵	بدنه اصلی مقاله پژوهشی
۱۷۵	نتیجه مقاله پژوهشی
۱۷۵	یادداشت ها
۱۷۶	تشکر (در مقاله پژوهشی)
۱۷۶	فهرست منابع (یا کتاب شناسی)

۱۷۷	گزیده مطالب
۱۷۸	پرسش ها
۱۷۹	درس پانزدهم: اصول و شیوه های نگارش پایان نامه ها و مقالات علمی
۱۸۰	هدف های آموزشی درس
۱۸۰	درآمد
۱۸۰	۱. درست نویسی
۱۸۰	۲. رست نویسی
۱۸۱	۳. کاربرد «زبان علمی»
۱۸۱	۴. رعایت «زبان معیار»
۱۸۱	۵. شیوه نویسی
۱۸۲	۶. گزیده نویسی
۱۸۲	۷. انسجام منطقی ساختار
۱۸۳	۸. تنزیه نویسی (= رعایت آداب نوشتاری)
۱۸۳	۹. به کارگیری نشانه های نگارشی (با علائم سجاوندی)
۱۸۴	نشانه های نگارشی شکلی
۱۸۹	نشانه های غیر شکلی
۱۸۹	پاراگراف بندی
۱۹۰	تیربندی (عنوان بندی) متن
۱۹۰	۱۰. صفحه آرایي (یا زیباسازی متن)
۱۹۲	گزیده مطالب
۱۹۴	پرسش ها
۱۹۵	فهرست منابع

مقدمه

الحمد لله و صلوات الله علی محمد و آله الطاهرين.

خدای سبحان انسان را در بهترین آفرینش و قویم‌ترین حال از میان تمام مخلوقاتش ظهور بخشید. و در بستر گرایش به کمال طلبی فطری‌اش، احساس دانایی، زیبایی، نیکی، کنش‌ناو و مذهبی و غیره قرار داده؛ و بر این وصف، روحیه جستجوگری و حقیقت‌جویی در نظر و عمل را در وجودش نهادینه کرد.

پروندگان، پستانداران، چمنیان در قرآن مجید جهت تبلور یافتن قوه و استعداد کرامت ذاتی و «حقیقت‌شناسی» حقیقت‌طلبی «انسان از «روش پرسش‌گری» بهره‌جسته و با طرح بیش از ۱۱۰۰ آیه و جمله‌ای سؤالی در حوزه‌های اعتقادی و اخلاقی و رفتاری مسیر هدایتش را هموار نموده است.

از طرف دیگر، انسان با هم‌نوعی می‌تواند به وادی نور معرفت و حکمت پا نهاده و از ظلمت جهل و غرور رهیده و همای سعادت و رستگاری درخور مقامش را در آغوش کشد و این گوهر گران‌بها نصیبتش نشود مگر با «تسلیق و بحث و تبیین».

با این نگاه، بایسته است در این آغاز، به یاد آیه از کلام الهی و حدیث از وارثان کتاب آسمانی نظر اندازیم:

آیات قرآن

«ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِنُحُوتٍ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ»؛

«با حکمت و اندرز نیکو، به راه پروردگارت دعوت نما! و با آن‌ها به روش نیکوتر است دلال و مناظره کن! پروردگارت، از هر کسی بهتر می‌داند چه کسی از راه حق منحرف شده است و او به هدایت یافتگان داناست.»

«قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى

كُلُّ شَيْءٍ قَدِيرٌ^۱!

«بگو: در زمین بگردید و بنگرید خداوند چگونه آفرینش را آغاز کرده است؟ سپس خداوند (به همین گونه) جهان آخرت را ایجاد می کند یقیناً خدا بر هر چیز توانا است!»
«قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ»^۲!

«بگو: روی زمین گردش کنید! سپس بنگرید سرانجام تکذیب کنندگان آیات الهی چه شد؟!»
«قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ»^۳!

«بگو: نگاه کنید به آسمانها و زمین (از آیات خدا و نشانه های توحیدش) در آسمانها و زمین است! اما این آیات و اندازها به حال کسانی که (به خاطر لجابت) ایمان نمی آورند مفید نخواهد بود!»

«فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُغِيثُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»^۴!

«به آثار رحمت الهی بنگر که چگونه زمین را بعد از مردنش زنده می کند چنین کسی (که زمین مرده را زنده کرد) زنده کننده مرگگان (در قیامت) است و او بر همه چیز تواناست!»

«انظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا»^۵!

«ببین چگونه بعضی را (در دنیا بخاطر تلاش شان) بر بعضی دیگر برتریم بخشیده ایم درجات آخرت و برتری هایش، از این هم بیشتر است!»

۱. عنکبوت/۲۰

۲. أنعام/۱۱.

۳. یونس/۱۰۱.

۴. الروم/۵۰.

۵. الإسراء/۲۱.

«وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَمْ أَبْرَأُ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَنِيَ بَضْرًّا هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ»؛

«و اگر از آن‌ها بپرسی: چه کسی آسمان‌ها و زمین را آفریده؟ حتماً می‌گویند: خدا! بگو: آیا هیچ درباره معبودانی که غیر از خدا می‌خوانید اندیشه می‌کنید که اگر خدا زبانی برای من بخواهد، آیا آن‌ها می‌توانند گزند او را برطرف سازند؟! و یا اگر رحمتی برای من بخواهد، آیا آن‌ها می‌توانند جلو رحمت او را بگیرند؟! بگو: خدا مرا کافی است و همه متوکلان تنها بر او توکل می‌کنند!»

روایت

از امیرمؤمنان (ع) «الحققة محو الموهوم مع صحو المعلوم»؛ «حقیقت، از بین بردن خیالات و شفاف کردن و تعیین است»
 «استدراک فساد النفس من انفع الحقیقة»؛ «اصلاح و جبران فساد نفس از پر منفعت ترین تحقیقات است.»

«لا سنة أفضل من التحقيق»؛ شیوه سیر می‌برد از تحقیق نیست.
 «لا عمل كالتحقيق»؛ هیچ کاری (از جهت ارزش و مانع و ...) همچون کار تحقیق نیست.

«ألا و إنَّ من تورط في الأمور من غير نظر في العواقب ما تعرض لمفدحات

۱. زمر/۳۸

۲. آملی، سید حیدر، نقد النقود؛ تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی؛ ج ۱؛ ۱۳۶۸؛ ص ۶۸۰

۳. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد؛ غرر الحکم و درر الکلم، مصحح: رجائی، سید مهدی؛ قم: دار الکتاب الإسلامی، ج ۲؛ سال ۱۴۱۰ق؛ ص ۷۹.

۴. همان؛ ص ۷۷۶.

۵. همان؛ ص ۷۶۸.

النّوائب^۱؛ هوشیار و آگاه باشید! محققا هر کسی در کارها بدون مطالعه در نتایج و پیامدهای آن وارد شود همانا (خود را) در معرض تلخی ها و سنگینی حوادث قرار داده است.

«أحزم الناس من كان الصبر و النظر في العواقب شعاره و دثاره^۲؛ آینده نگرترین و احتیاط کننده ترین آن کس است که صبری و و مطالعه ی در پیامدها؛ شیوه ظاهری و باطنی و سیره پایدار و غیر پایدارش در امور است.

«إذا كتبت كتابا فأعد فيه النظر قبل ختمه فإنما تختم على عقلك^۳؛ هرگاه مکتوبی را به نگارش در آمدی؛ قبل بستن و مهر نهادن آن، بازخوانی اش نما؛ چون آن مکتوب نشانگر (توانمندی) بیوه عقل است.

«بالنظر في العواقب تؤمن المعاطب^۴؛ با مطالعه و دقت در پیامدهای کارها از (لغزش ها) و سرزنش های آن ها در آسایش خدایم بود.

«امخضوا الرأي مخض السقاء ينتج بدو الاراء^۵؛ با نهایت توان اندیشه ها را مانند مشک حرکت و تکان سخت دهید تا دیدگاه و نظرهایی استوار از آن ها پدید آیند.

«أقرب الاراء من النهی ابعدا من الهوى^۶؛ عاقلانه ترین رأی و نظرها کم تأثیر پذیرترین آن هاست از امیال و هواها.

«خير الاراء أبعدا من الهوى و أقربها من السداد^۷؛ بهترین دیدگاه ها دورترین آن ها از هوا و خواهش های نفسانی بوده (لذا) از استوار ترین و کم خراب ترین آن دیدگاه ها

۱. همان؛ ص ۱۷۸.

۲. همان؛ ص ۲۱۰.

۳. همان؛ ۲۹۴.

۴. همان؛ ۳۰۵.

۵. همان؛ ص ۱۵۸.

۶. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد؛ تصنیف غرر الحکم و درر الکلم؛ مصحح: مصطفی درایتی؛ قم: دفتر تبلیغات؛ چ اول؛ ۱۳۶۶ ش؛ ص ۶۵.

۷. همان؛ ص ۶۴.

خواهد بود.

«أَلَا وَ إِنَّ اللَّيْبَ مَنْ اسْتَقْبَلَ وَجْهَهُ الْأَرَاءَ بِفِكْرٍ صَائِبٍ وَ نَظَرَ فِي الْعَوَاقِبِ»؛ هوشیار و آگاه باشید! محققا عمیق نگریستن کسی است که با اندیشه درست منطقی و مطالعه پیامدهای امور، از دیدگاه‌ها و نظرات مختلف دیگران استقبال کند.

«مَنْ جَهِلَ وَجْهَهُ الْأَرَاءَ أُعْيِنَتْهُ الْحِيلُ»؛ هر کسی به دیدگاه‌های مختلف (در کاری) نادان باشد چاره اندیشی‌ها او را خسته نماید.

«يَنْفَعُ الْخَلْقَ بِغَيْرِ تَحْقِيقٍ»؛ تلاش و کوشش بدون تحقیق (و عمل نظام مند) ثمری نخواهد داشت.

«قَدَّرُوا أَقْصَى وَكَلَّكُمْ ثُمَّ انْطِقُوا وَ تَبَيَّنْ ثُمَّ اْعْمَلُوا»؛ مهندسی کرده و طرح بده سپس تجزیه و جدا کرده ((دوران‌ها)) اندیشه نما سپس به گزارش (شفاهی و مکتوب) آن و به توضیح و تحلیل آن اقدام نما آنگاه آن را اجرا کن.

پیش‌گفتار

دانش‌های متعلق به حوزه‌ی دین، رویی در دهه‌های اخیر از رشد و توسعه‌ی کمی فراوان برخوردار بودند. رشد دانش‌های مختلف در حوزه‌ی مطالعات دینی، محتاج تأسیس و رشد روش‌ها و ابزارهای مناسب پژوهش در این گستره‌ی معرفتی است. بعنوان مثال: چگونه می‌توان بدون روش‌شناسی مطالعات تفسیر علوم قرآنی به توسعه‌ی این دو دانش پرداخت؟ از این رو، «روش تحقیق» یکی از مباحث مقدّم بر هر دانش است.

علم از مسأله فربه می‌شود، و مسأله در مطالعات نظام‌مند به روش‌های آید و با پژوهش و تحقیق روش‌مند، تحلیل شده و پاسخ داده می‌شود. بنابراین پژوهش «به‌منای فرایند» نظام‌مند در جمع‌آوری و پردازش اطلاعات که متعلق به گستره‌ی خاص علوم است و

۱. همان؛ ص ۵۵.

۲. همان؛ ص ۴۴۳.

۳. همان؛ ص ۶۱.

۴. همان.

دارای هویت جمعی بوده و متضمن نوآوری است^۱؛ عامل تولید علم و توسعه‌ی دانش است.

مطالعات دینی، چارچوب نظری خاصی دارد و محتاج تأسیس و رشد «روش‌شناسی خاص مطالعات دینی» است. شناخت و ممارست «روش تحقیق» عام یا خاص هر رشته علمی از چند جهت به پژوهش‌گر در رسیدن به اهداف مورد نظر یاری می‌رساند:

۱. موجب مصونیت پژوهش از خطاهاست، زیرا پژوهشگر با شناخت «روش تحقیق» به طور ضابطه‌مند وارد جمع‌آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل و پردازش و نتیجه‌گیری می‌شود. این احتمال وقوع لغزش در پژوهش به حداقل می‌رسد.

۲. موجب تسهیل پژوهش است، زیرا شناخت و به کارگیری «روش تحقیق» در هر علم، بر سرعت مطالعه و پژوهش می‌افزاید.

۳. عامل تعمیق پژوهش است، زیرا شناخت و به کارگیری «روش‌های تحقیق نو و روزآمد» موجب افزایش و تعمیق پژوهش شده و پژوهشگر را از سطحی‌نگری باز می‌دارد.

۴. موجب روزآمد شدن پژوهش است، زیرا توجه پژوهشگر به «روش تحقیق» ابزار آگاهی وی از «شیوه‌های نوین پژوهش» شده، در نتیجه موجب آرایه‌ی پژوهش نوآمد می‌شود.

لذا ضرورت آموزش روش تحقیق ویژه رشته الهیات و معارف اسلامی در دوره‌های تحصیلات تکمیلی کارشناسی ارشد یا سطح ۳ حوزوی و دکتری سطح ۴ حوزوی، مورد توجه مدیران در دانشگاه و حوزه قرار گرفته است. و در سال‌های اخیر نیز، به پژوهش‌های پایانی سطح دو یا کارشناسی در مراکز آموزشی و حوزوی توجه ویژه شده است.

برخی شواهد ناکارآمدی پایان‌نامه‌ها

نظام‌مند نبودن پایان‌نامه‌ها در حوزه‌ی مطالعات دینی؛ فقدان اصول روش‌های پژوهشی در مطالعات دینی؛ موجب انحراف پایان‌نامه‌ها از جهت‌گیری پژوهشی، به سوی اطلاع‌رسانی، تتبعات موضوع‌محورانه، مطالعات پراکنده و... شده است.

۱. فرامرزی قراملکی؛ احد؛ روش‌شناسی مطالعات دینی؛ مشهد؛ دانشگاه علوم اسلامی رضوی؛ ج ۱؛ ۱۳۸۰؛ ص ۲۵.

پرسش‌های ذیل، آزمونی در زمینه ناکارآمدی و اثربخش نبودن برخی پایان‌نامه‌ها در حوزه‌ی مطالعات دینی است:

۱. چند مقاله‌ی علمی از این پایان‌نامه‌ها در مجلات علمی - پژوهشی داخل و خارج منتشر می‌شود. (چقدر تولید علم می‌کند؟)

۲. چه مقدار از آن‌ها مورد ارجاع و توجه و مطالعه‌ی دانشمندان قرار می‌گیرد؟

۳. چه میزان از نیازهای پژوهشی و معضلات نظری و عملی کشور بوسیله‌ی این پایان‌نامه‌ها پاسخ داده می‌شود؟

در پایان با فرضی از همه اساتید مجرب و همکاران گرامی، امیدمند نقد، تکمیل و بازسازی این فهرست هستم. بر این باوریم که اتقان و استواری هر دستاورد علمی، محتاج نکته‌سنجی فرهیختگان بیس‌کمیت می‌باشد.